

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 23ΗΣ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2000

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΡΤΕΜΙΑΔΟΥ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ. – Προλεγόμενα εἰς μίαν Νέαν «Συγγραφὴν» τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας, ὑπὸ τοῦ Ἀντεπιστέλλοντος Μέλους τῆς Ἀκαδημίας κ. Ἀναστασίου Ζούμπου*.

Ἐν τῇ κατωτέρῳ ἀνακοινώσει θὰ ἤθελον διὰ βραχέων νὰ παρατηρήσω τινά, ἅτινα ἀφοροῦν εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ ἀσχοληθοῦν περὶ τὸν ἱστορικὸν τῆς φιλοσοφίας κλάδον ὡς γνωστὸν ἤ ἄχρι τοῦδε συγγραφῆ βιβλίων τοῦ εἴδους τούτου ὑπῆρξεν ἄφθο-
νος καὶ κυρίως κατὰ τὴν τελευταίαν 80ετίαν.

Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται νὰ ἀξιολογήσω καὶ νὰ μνημονεύσω τὰ ἔργα ταῦτα¹, διότι ὁ σκοπὸς τῆς παρούσης εἶναι πάντῃ διάφορος. Ἐπειτα τὸ καθ' ἡμᾶς πρόβλη-
μα εἶναι, ἐὰν σήμερον ἢ ἔκθεσις φιλοσοφικῶν συστημάτων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων
μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἀποτελεῖ συμβολὴν εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἱστορίας
τῆς φιλοσοφίας, ἀρχομένου μάλιστα τοῦ 21ου αἰῶνος, ἢ ὄχι. Εἶναι γεγονός, ὅτι οἱ
παλαιότεροι συγγραφεῖς εἶχον περιορισθῆ εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν ξηρῶν πληροφο-
ριῶν, περὶ τοῦ βίου, τῆς δράσεως καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν φιλοσόφων καὶ ὁμολο-
γουμένως οἱ ἐκδύται τῶν ἔργων τούτων ἐμόχθησαν κυριολεκτικῶς, διότι οὗτοι
ἔπρεπε πρῶτον νὰ ἐξετάσουν, ἔστω καὶ προχειρῶς πως, τὰ τῆς ὕλης βάσει τῶν
ὑπαρχουσῶν τότε πηγῶν καὶ ἔπειτα νὰ ἀρχίσουν τὴν συγγραφὴν τῶν πρώτων ἐκεί-
νων βιβλίων, ἐνίοτε δὲ ἄνευ ἱστορικῆς τινος μεθόδου. Τοιοῦτον ἔργον ἦτο λίαν

---

* ANASTASIOS ZOUMPOS, *Prolegomena in a new Writing of the History of Philosophy*.

1. Περὶ τῶν ἀνωτέρω ἰδὲ ἐν Lehrbuch d. Geschichte d. Philosophie, ὑπὸ Windelband, Tübingen 1950¹⁵ σ. XII (ἐν εἰσαγωγῇ).

δύσκολον, διότι ὡς ἐλέγομεν σήμερον, δὲν ὑπῆρχε τότε ἡ ὀπωσδήποτε «κωδικοποιήσις» τοῦ ἱστορικοῦ φιλοσοφικοῦ τούτου κλάδου, καὶ εἶναι ὄντως ἄξιοι τιμῆς οἱ συγγραφεῖς οὗτοι, παρ' ὅλας τὰς ἐλλείψεις τὰς ὁποίας ἐνέχουν τὰ ἔργα αὐτῶν, ὡς λ.χ. οἱ τὸ πρῶτον ἐπιχειρήσαντες τὴν συγγραφὴν τῶν κατωτέρω: Th. Stanley, *The History of Philosophy*, London 1685. — J.J. Brucker, *Historia critica philosophiae*, τόμοι 5, Leipzig 1742. — J.G. Buhle, *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie*, τόμοι 8, Göttingen 1796. — D. Tiedemann, *Geist der spekulativen Philosophie*, τόμοι 7, Marburg 1791. — De Gerando, *Histoire comparée des systèmes de philosophie*, 2^α τετράτομος ἔκδοσις, Paris 1822. W.G. Tennemann, *Geschichte der Philosophie*, τόμοι 11, Leipzig 1798. — J.Fr. Fries, *Geschichte der Philosophie*, τόμοι 2, Halle, 1837. — Fr. Schleiermacher, *Geschichte der Philosophie aus dem Nachlass*, ἐν τῇ σειρᾷ τῶν «Ἀπάντων», III, 4, 1 Berlin 1839.

Ἡ ἀνάπτυξις ἔπειτα τῶν κλασσικῶν σπουδῶν καὶ ἐν γένει τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης προετοιμάζουσι τὸ ὕλικόν ἐφ' οὗ θὰ στηρίξουν ἀργότερον τὰ θεμελιώδη αὐτῶν ἔργα οἱ E. Zeller, K. Fischer, F. Uberweg, W. Windelband, R. Falckenberg κ.ἄ. Περιττὸν νὰ τονίσω, ὅτι τὰ ἔργα ταῦτα, καίτοι πεπαλαιωμένα, ἐξακολουθοῦν ἐν τούτοις νὰ παραμένουν ἔτι οἱ ὁδηγοὶ τῆς σήμερον. Τὰ νῦν ἐκδιδόμενα καὶ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, ἢ διατηροῦν τὴν μορφήν διδακτικῶν ἐγχειριδίων καὶ ἐπομένως δὲν παρέχουν ἐπιστημονικὴν τινα συμβολήν, ἢ ταῦτα ἀντλοῦν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς παλαιᾶς «σοφίας» τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων ἔργων.

Καθ' ἡμᾶς τὸ πρόβλημα, ὅπερ δεόν νὰ ἀπασχολήσῃ τοὺς νῦν εἰδικούς εἶναι τὸ ἐξῆς: ὡς γνωστὸν πάντα τὰ φιλοσοφήματα εἶναι ἐπαναλήψεις προτέρων φιλοσοφημάτων προσηρμοσμένων πάντοτε κατὰ τὸ ἐκάστοτε τοῦ φιλοσόφου πνεῦμα. Ἐκαστον φιλοσόφημα φέρει τὰ σπέρματα τοῦ προηγουμένου αὐτοῦ καὶ τείνει νὰ συμπληρώσῃ τὸ προηγηθέν. Ἡ ἀνατολικὴ μυθολογία θέτει τὰ πρῶτα αὐτῆς μεταφυσικὰ ἐρωτήματα καὶ ἡ ἑλληνικὴ σκέψις ἀπαντᾷ εἰς ταῦτα καὶ συγχρόνως δημιουργεῖ τὴν νέαν αὐτῆς «κοσμοθεωρίαν»: οἱ μεταγενέστεροι χρόνοι τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν περικλείουσι τὰς ἑαυτῶν σκέψεις εἰς τὰ «ἑλληνικὰ ἱμάτια». Θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι οὐδὲν σχεδὸν ἐπίτευγμα τοῦ νεωτέρου πνεύματος ὑπάρχει, τὸ ὁποῖον δὲν ἐνέχει θεμελιώδεις ἑλληνικὰς ἐννοίας: ὁ ἀνευρίσκων ἐπομένως τὰ ἀλλότρια στοιχεῖα ἐνὸς φιλοσοφικοῦ συστήματος ἀξιολογεῖ τὸν φιλόσοφον διὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ, ἀφ' οὗ οὗτος ἐπροτίμησε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ φιλοσόφημα, ἐνῶ συγχρόνως κρίνει καὶ συγκρίνει δύο συστήμα-

τα, δύο κόσμους. Ἄλλα καὶ ἄλλο τι θὰ ἡδύναμην νὰ προσθέσω· ἡ ἐρμηνεία τοῦ φιλοσοφήματος θὰ γίνῃ πληρεστέρα καὶ πραγματική, ἐὰν δυνηθῶμεν νὰ εὕρωμεν τὴν παλαιὰν βάσιν, ἐφ' ἧς ἐστῆριξεν ὁ φιλόσοφος τὸ σύστημα αὐτοῦ. Ἐν κατακλιθεὶς τὸ νῦν πρὸς ἔρευναν ἀντικείμενον διὰ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς φιλοσοφίας τοῦ παρόντος, θὰ ἔδει νὰ εἶναι καθαρῶς συγκριτικόν, τούτέστιν ἢ ἐκ νέου θεώρησις τῶν φιλοσοφικῶν κειμένων πρὸς ἀνέυρεσιν ξένων φιλοσοφικῶν σπερμάτων προερχομένων ἐκ προτέρων φιλοσοφημάτων². Ἐπίσης ἡ φιλοσοφικὴ ἔρευνα πρέπει νὰ ἀναζητήσῃ φιλολογικῶ τῷ τρόπῳ τὴν ἐκδοσιν καὶ μελέτην «μικρῶν» καὶ «ἀσημάντων ἐκλεκτικῶν φιλοσόφων, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα δὲν ἔτυχον ἄχρι τοῦδε προσοχῆς καὶ δεούσης φροντίδος. Ἐπειτα οἱ ἀνωτέρω ὡς ὀπαδοὶ φιλοσοφικῆς τινος αἱρέσεως, διαφυλάττουν τμήματα ἀπολεσθέντων ἔργων σημαντικῶν φιλοσόφων, ἢ ὄντες σύγχρονοι τούτων σχολιάζουσιν ὡς δοξογράφοι τὰ συστήματα αὐτῶν καὶ οὕτω διευκολύνεται τὰ μέγιστα ἢ διακρίβωσις καὶ ἡ ἐρμηνεία συστήματός τινος. Τέλος οὗτοι ἀντλοῦν ἐκ τινων ἀξιοπίστων τότε πηγῶν μὴ ὑπαρχουσῶν πλέον. Πάντα ταῦτα θὰ ἀποτελέσουν τὸ νέον καὶ πραγματικὸν ὑλικὸν διὰ μίαν νέαν συγγραφὴν ἐνὸς συνθετικοῦ ἱστορικοῦ φιλοσοφικοῦ ἔργου· τὸ ὑλικὸν τὸ ὁποῖον προητοίμασε ἡ παλαιότερα φιλολογικὴ ἔρευνα, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, ἐξηγητήθη διὰ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς φιλοσοφίας· θὰ ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἔχομεν νῦν τὴν ἀνάγκην τῶν «φιλολόγων τῆς φιλοσοφίας»³ ὅπως οὗτοι παρασκευάσουν τὸ νέον ὑλικὸν διὰ τοὺς ἔπειτα ἱστορικοὺς τῆς φιλοσοφίας, οἵτινες διὰ τῆς βοήθειάς τῶν ἀνωτέρω θὰ συνθέσουν ἐπὶ τῶν νέων βάσεων τὰ ἔργα αὐτῶν· τὸ θέμα τοῦτο καθ' ἡμᾶς θὰ ἔδει νὰ ἀπασχολήσῃ τὸν ἐρευνητὴν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τῆς σήμερον.

Ἡ συμβολὴ τῶν «φιλολόγων τῆς φιλοσοφίας» θὰ ἐπιφέρῃ ριζικὴν ἀνακαινίσιν εἰς τὸν κλάδον τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας· ἡ ἔκδοσις καὶ ἡ μελέτη διαφόρων κωδίκων ἐν διαφόροις μοναστηρίοις ἢ βιβλιοθήκαις ἐναποτεθειμένων, εἰς οὓς περιέχονται ἢ ἀπολεσθέντα ἔργα ἢ φιλόσοφοι μὴ μνημονεύμενοι ἀκόμη ὑπὸ τῆς φιλοσοφικῆς γραμματείας, σφίζοντες ὅμως πληροφορίας πλείστας περὶ ἄλλων φιλοσόφων, συμβάλλει τὰ μέγιστα εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἱστορίας τοῦ πνεύματος.

2. Διόρθωσις φιλοσοφικοῦ κειμένου μετὰ κριτικῶν παρατηρήσεων θὰ εἶναι δυνατὴ, μόνον, ὅταν ἡ φιλοσοφικὴ συνδυάζηται μετὰ τινος φιλολογικῆς ἐμπειρίας.

3. Διὰ τὰ ἀνωτέρω θὰ πρέπει νὰ γίνῃται διάκρισις καὶ διαστολὴ τῶν ἐνοιῶν «ἐπίδρασις» καὶ «ἀναλογία». Πότε δηλαδὴ ἔν τινι φιλοσοφικῶ συστήματι ὑπάρχει ἐπίδρασις τις ἐκ τινος ἄλλου ἢ ἀπλῶς εὐρισκόμεθα πρὸ μιᾶς ἀπλῆς ἀναλογίας.

Ἡ μελέτη τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου θὰ ἐνισχύσῃ ἔτι περισσότερο τὸν ἱστορικὸν τῆς φιλοσοφίας· ὡς εἶναι γνωστὸν, οἱ Βυζαντινοὶ ἐμελέτησαν καὶ ἐπέδειξαν ἐνδιαφέρον διὰ τὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων. Ἐμιμήθησαν οὗτοι τούτους, τὰ δὲ πρότυπα αὐτῶν ἐχρησίμευσαν πρὸς δημιουργίαν ἐνὸς εἵδους ἐκλεκτῶν φιλοσόφων· εἶτα ἐρμηνεύοντες οὗτοι τὴν «θύραθεν σοφίαν» προσεπάθησαν ὅπως ἐμβαπτίσουν ταύτην «ἐν Χριστῶ» δημιουργοῦντες οὕτω τὴν Βυζαντινὴν σκέψιν καὶ διανόησιν. Ἐπίσης ἐν μέγα πρόβλημα παρουσιάζεται σήμερον διὰ τὸν ἱστορικὸν τῆς φιλοσοφίας· πλείστοι π.χ. συγγραφεῖς διασώζουσι θεωρίας παλαιῶν ἀφανῶν φιλοσόφων, οἵτινες πάλιν μνημονεύουσι τὰς ἑαυτῶν δοξασίας περὶ γνωστῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος καὶ οὕτω ἔχομεν σχόλια, ἅτινα δὲν εἶναι διόλου εὐκαταφρόνητα, διότι κυρίως δι' αὐτῶν ἀποκτοῦν ἐνίοτε σαφήνειαν καὶ σπουδαιότητα. Δὲν θὰ ἦτο ἄσκοπον διὰ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς φιλοσοφίας νὰ μελετηθοῦν π.χ. ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς τοῦ 3ου αἰῶνος Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, ὅστις μνημονεῖ (ιδὲ Εὐαγγελικὴν προπαρασκευὴν) πλείστους ὅσους ἱστορικοὺς τῆς φιλοσοφίας τῆς ἀρχαιότητος, οἵτινες δὲν ἀναφέρονται ἐπαρκῶς σήμερον, τὸ δὲ ἔργον αὐτῶν, ὡς σχολιαστῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων παραμένει μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἄγνωστον. Ἄλλ' ἀκόμη καὶ ὁ ἴδιος ὁ Εὐσέβιος τὸ μὲν κρίνει τοὺς μνημονευθέντας ἱστορικοὺς τῆς φιλοσοφίας τῆς ἀρχαιότητος ὡς καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν, τὸ δὲ σχολιάζει καὶ κρίνει θαυμασίως τὰ φιλοσοφήματα τῶν Ἑλλήνων, ὅτε μὲν ὡς «Ἑλλην» σχολιαστής, ὅτε δὲ ὡς Χριστιανὸς ἀπολογητής. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα προσφέρουσι ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας εἰς τὸν ἱστοριογράφον τῆς Φιλοσοφίας.

SUMMARY

Prolegomena in a new Writing of the History of Philosophy

This communication aims at reshaping the established content of the History of Philosophy, which has to be enriched with new chapters that will include new contributors who produced at various times commentaries and presented new forms and interpretations for the established knowledge. These contributors first discussed this knowledge and then through their interpreta-

tions and comments changed the hitherto prevailing ideas, which, at the same time lead to new problems and considerations regarding the content of the philosophical history exposition. The Greek philosophical history writing needs greatly the contemporary classical philologists who can reveal new findings enriching the present day established knowledge.

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Ε. Μουτσόπουλος**, ἀναφερόμενος στὴν ἐπιστημονικὴ ἀνακοίνωση τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους καθηγ. κ. Α.Ν. Ζοῦμπου, παρατηρεῖ τὰ ἀκόλουθα:

Κύριε Πρόεδρε, ἐπιθυμῶ νὰ συγχαρῶ τὸν συνάδελφον κ. Ζοῦμπον γιὰ τὴν ἐμπειριστατωμένην ἀνακοίνωσή του, ἐξαίροντας, γιὰ νὰ εἶμαι σύντομος τρία μονάχα ἀπὸ τὰ σημεία της.

(α) Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι, ὅπως οἱ ἱστορίες ἄλλων ἐπιστημῶν εἶναι ἐπιστήμη ἱστορικὴ, βέβαια ἀφοῦ ἀναφέρεται σὲ παρωχημένα, ἀλλὰ συγχρόνως κ' ἐπιστήμη μετὰϊστορικὴ, καθ' ὃ μέτρον συνιστᾶ, ὁμοῦ μὲ τὸν βιούμενον φιλοσοφικὸ στοχασμό, δύο ὅψεις τοῦ αὐτοῦ νομίσματος, ἀναπόσπαστες ἀλλήλων, οὔσα φιλοσοφία κ' ἡ ἴδια, ὅπως ἀκριβῶς δὲν νοεῖται καὶ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς δίχως ἱστορικὴν στήριξη. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστοτέλης, στὸ βιβλίον Α τῶν Μετὰ τὰ Φυσικά, ἀναδεικνύεται ὁ πρῶτος ἱστορικὸς τῆς φιλοσοφίας.

(β) Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας δὲν ἐξετάζει πιά τόσον τὰ τῶν φιλοσόφων καὶ τὰ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, ὅπως αὐτὸ συνέβαινε στὸ παρελθόν· τείνει ὁσημέραι περισσότερο νὰ καταστῇ ἱστορία τῶν ιδεῶν ἢ καλύτερα, γιὰ νὰ χρησιμοποήσω τὸν ὄρον ποῦ ἐχρησιμοποίησε καὶ ὁ κ. συνάδελφος, ἱστορία τῶν φιλοσοφημάτων. Ἡ λειτουργία ἑνὸς φιλοσοφήματος εἶναι δυνατὸν νὰ παραλληλισθῇ πρὸς τὸν ροῦν ἑνὸς ποταμοῦ, συνεχῶς ἐμπλουτιζόμενον ἀπὸ τὸν ροῦν παραποτάμων, ἐνδεχομένως καὶ συνεχίζοντα τὴν πορείαν του ὑπογείως, πρὶν ἢ ἀναδυθῇ ὑπὸ μορφήν νεοφανοῦς πηγῆς.

(γ) Οἱ λεγόμενοι ἤσσανες φιλόσοφοι, στοὺς ὁποίους ἀνεφέρθη ὁ ὁμιλητής, ἔχουν συχνὰ ἀποδειχθῆ ἑξόχου σπουδαιότητος ὡς ἐκ τοῦ ἀφανοῦς προωθήσαντες μεγάλως τὴν πορεία τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ. Τὸ καθῆκον τοῦ ἱστορικοῦ τῆς φιλοσοφίας συνίσταται στὴν ἀναζήτηση, στὴν ἐπισήμανση, στὴν ἀξιολόγηση καὶ στὴν ἀξιοποίησή τῶν φιλοσοφημάτων ἐκείνων ποῦ, ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, ἤσκησαν τεράστιαν ὥθηση

στήν καθόλου φιλοσοφική δραστηριότητα. Ἐν συμπεράσματι, ὁ κ. Ζοῦμπος παρουσίασε, μ' ἀξιοσημείωτην μέθοδο, ὀλόκληρον πρόγραμμα ἐργασίας, ποῦ ἀναμένει τὴν ὀλοκλήρωσιν του ἀπὸ τοὺς μέλλοντας ἱστορικούς τῆς φιλοσοφίας. Τὸ ἐνδεχόμενον καὶ μόνον ἐνεργοποίησις τοῦ προγράμματος αὐτοῦ στὴν περιοχὴ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας δικαιώνει τὶς ἀναπτυχθεῖσες ἀπόψεις.

Εὐχαριστῶ.